

॥ श्रीकृष्णः स्वः

अथानुवाकः मन्त्रो १ दो.

श्री शुक्देव

पुत्रवर्ध

॥ श्रीकृष्णः स्वः ॥

अथानुवाकः मन्त्रो १ दो.

अद्यापीठ ग्रंथालय

कॉपीराइट विभाग]

१५७ वर्गिक

३६८१७

॥ ॐ ॥

॥ तत्सत् परमात्मने नमः ॥

श्री

शुकदेव

आख्यानः भण्डो १ लो.

कारण भवन मोक्षनुं, मन चेतानुं लक्षु;
संसारं लक्षकमलवत्, रही लज्जा लज्जान.

रचना २,
कुवि-चित्रकार,
कुलचंद अवेरदास शाह,
धारापोष, नडीआह.

प्रकाशक,
आलुलार्थ कुलचंद शाह,
धारापोष, नडीआह.

दिनांक, ३. ०-२-०

પ્રસ્તાવના.

પ્રસ્તુત કથા આજથી સુમારે દશ વર્ષ ઉપર મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી કવિ ચિત્રકાર કુલચંદ્ર ઝવેરદાસ શાહે ગુર્જરી પ્રજા સમક્ષ ધરાવેલી સાહિત્ય સામગ્રીમાંનો અંશ છે, જે પુનઃ આખ્યાનના રૂપમાં વાચકવૃન્દની સન્મુખ ધરતાં મને આનંદ થાય છે.

આ પ્રસંગે અત્રેના ‘શ્રી સતસંગ મંડળ’ ના અગ્રણી ભાવિક વૈષ્ણવોએ આ પુસ્તકની ૮૦૦ નકલો અગાઉથી ખરીદ કરી ઉત્તેજને મને ઉપકૃત કર્યો ન હોત, તો આ આખ્યાન આટલું ઝહેલું છપાઈને બહાર પડ્યું ન હોત.

પ્રજાના ધાર્મિક સંસ્કારને જગાડવાના આ શુભ યત્નમાં જે જે વ્યક્તિઓ સહાયભૂત થતી હોય, તે સર્વનું પ્રભુ કલ્યાણ કરે!!
અસ્તુ ।

તા. ૨૭-૬-૨૫

શાહ બાલુભાઈ કુલચંદ્ર

આવૃત્તિ ૧ છી :

પ્રત ૧૦૦૦

આ પુસ્તકના પ્રકાશન ઇત્યાદિના
સર્વ હક પ્રકાશકે રજાધીન રાખ્યા છે.

॥ श्री कृष्णः शरणं मम ॥

श्री

शु क हे व ॐ

भंगलाचरण.

करारविन्देन पदारविन्दम्
सुखारविन्दे विनिवेशयन्तम् ।
अश्वत्थपत्रस्य पुटे शयानम्
बालं मुकुन्दं सततं स्मरामि ॥

अजर अमर पद हेनाईं छे, सायुं जगमां श्रीहरि नाम;
सायुं जगमां श्रीहरि नाम, हरि लजतां नव भेसे दाम—
अजर अमर पद हेनाईं छे, सायुं जगमां श्रीहरि नाम.
जन्मयोगी शुक्लदेवे जन्म थतामां जोग स्वीकार्यो.
श्रीमद्भागवत श्रवणु करावी परीक्षित राखने तार्यो राम—
अजर अमर.

(धून)

गोविन्द कृष्ण विष्णु गिरिधारी, मुरलीधर केशव मुरारि.

એક સમય પાર્વતી પરમેશ્વર કૈલાસે પાછાં ફરતાં,
 મેરૂ શૃંગ લાણી વળ્યાં પ્રશંસા રમ્ય પ્રદેશ તણી કરતાં;
 ગુપ્ત સ્થાન એકાન્ત બાણીને સતી સદાશિવને પૂછે,
 “નાથ! પઢાવો મહેને ગુપ્તમાં ગુપ્તજ્ઞાન એવું શું છે?”

સતીનાં વચન સાંભળીને સદાશિવ બોલ્યા કે—

એ જ્ઞાન છે ગુપ્ત મહા ધણેરું,
 પામે જીવો તેથી પદ શિવ કેરું;
 સંસારનાં બંધન સર્વ કાપે,
 સંસારીઓને પણ મોક્ષ આપે.

સતી

સંસારમાં રહેવા છતાં જીવ જો પરમ પદ પામતા;
 તો લોક શા કારણ તજી ઘરબાર જંગલમાં જતા ?

શંકર

સંસારથી કંટાળી જે 'સાધુ' જગતમાં થાય છે,
 ભરતા દેહર ભીખ માગી, ના પરમાર્થ કાંઈ સધાય છે;
 ત્યાગી રૂડાં ઘરબાર જંગલવાસ કીધે ના વળે,
 મનવાસના નિર્મળ થયા વિષુ કોઈને પ્રભુ ના મળે.

મહાદેવજી પાર્વતીને કહે છે કે, “દેવી! અંતઃકરણની
 શુદ્ધિ વિના માત્ર આહ્યાચારથી કોઈને પ્રભુ મળતા નથી, ખાટે તમે
 દુરામલ ન કરો, કારણ કે આપણો જ્ઞાનવિનોદ જો કોઈ અન્ય
 જીવને કાને પડે, તો મહા અનર્થ ઉત્પન્ન થશે.”

સતી

ભુગવન્, આપણા ગણો આ સ્થાનની રક્ષા કરતા રહેશે એટલે કોઈ પણ અન્ય પ્રાણી અહીંમાં પ્રવેશ કરી શકશે નહિ. આમ કહીને સતીએ તરતજ ગણોના અધ્યક્ષ વીરભદ્રને આજ્ઞા કરી કે—

“દશે દિશામાં ચોંકી કરતા ફરો તમે હામે હામે;
દાનવ માનવ પશુપંખી નવ પ્રવેશ અહિં કરવા પામે.”

સતીની આજ્ઞા માથે ચઢાવીને તમામ ગણો તે પર્વત પ્રદેશની આબુઆબુ નાકાં આંતરીને બેસી ગયા, એટલે પછી—

મનવાંછિત વરદાતા શંભુ અલિલાષા સતીની બાણી;
શુભ્તજ્ઞાનને પ્રકટ કરે છે વરસાવી અમૃતવાણી.

આ એકાન્ત સ્થાનની રક્ષાને માટે યોગ્ય પ્રતિજ્ઞા કરીને સતી પોતે ત્યાં એકલાંજ છે એમ સમજી જ્ઞાનોપદેશ શ્રવણ કરતાં કરતાં, તે પણ—

પાસે શિલાતલમાં પંખી એક અલૌકિક વાસ કરે;
શુભ્ત રીતે માળામાં બેઠું જ્ઞાનવાદ ઉરમાંહિ ધરે.

પર્વતની બખોલમાં માળો બાંધીને રહેતું એક પોપટનું
અન્ય પણ પોતાના માળામાં લપાઈને છાનું માનું આ શંકર પાર્વતીનો
જ્ઞાનવાદ શ્રવણ કરતું હતું.

એક ચિ-તે થઈ સાંભળે વહતા વિશ્વાધાર,
હોકારો ગિરિજા ભણે વચમાં વારંવાર;
એક વખત ભૂલી ગયાં કરતાં કૈંક વિચાર,
માળામાંથી પંખીએ પૂર્યો શબ્દ હુંકાર.

મહાદેવજી જ્ઞાનોપદેશ કરે છે અને વચમાં હંકાર ભણતાં સતી સાંભળે છે, પણ એકવાર હંકારો ભણવા ભૂલી ગયાં, એટલે પેલા પંખીએ માળામાં રહીને હંકાર લખ્યો.

શબ્દ અઝણ્યો સુણ્યો જહાં,
નજર ફેરવી ઉંચે તહાં;
સતીનું ધાર્યું મનમાં રહ્યું,
પંખી ત્યાંથી ઉડી ગયું.

આમ ઓચિતો અપરિચિત શબ્દ કાને પડતાંતી સાથે જ સતીએ ઉંચી દૃષ્ટિ કરી, પણ ત્યાર પહેલાં તો એ અતુર પોપટ ત્યાંથી વીજળીના જેવી ઝડપથી ઉડી ગયો. સદાશિવ તો પોતે આ બધું જાણતાજ હતા, એટલે મન્દહાસ્ય કરીને સતીને કહેવા લાગ્યા કે. “ તમારા દુરગ્રહનું આ પરિણામ આવ્યું. ” પતિનાં આ માર્મિક વચનો વડે કરીને

અગ્નિમાં ઘૂત હોમતાં, જ્વાલ પ્રકટ થઈ જાય;
તેમ સતીના અંગમાં, ક્રોધ હવે ન સમાય.

એકદમ પ્રત્યક્ષાળતા અગ્નિના જેવાં રક્તલોચન કરીને બોલી ઉઠ્યાં:

“જોખી આજ્ઞા અવજ્ઞા કરી માહરી,
પંખી એ કેટલે દૂર જાશે ?
શોખી આદાશ પાતાળ ભૂમંડલે
પક્ષકમાં પકડી મંગાવું પાસે.

રાહુએ જેમ અમૃત તણી આશથી
 દેવ મંડલમહિં સ્થાન લીધું,
 પ્રકટતાં પાપ છેદાયું શિર પલકમાં
 પાત્ર વિષુ નવ સુધાપાન કીધું.
 ગુપ્ત રીતે છુપાયો શિલાતલ મહિં
 જે નિશાચર તણા કૃત્ય કાળે,
 હોય આજા પ્રભુ તો હું એ પાપીને
 શાપીને બાળી કરું લક્ષ્મ આજે. ”

સતીને આંખ અન્યંત ક્રોધાવેશમાં આવેલાં જોઈને બોળા શંભુએ
 શાન્તિથી જવાબ આપ્યો કે, “ હવે એ નિર્દોષ પોપટને શાપ આપ-
 વામાં કાંઈ સાર નથી; બની શકે તો એને જીવતો પકડવો.” પરમ-
 દયાળુ પતિની ઇચ્છાને આધીન થઈને સતીએ વીરભદ્રને હાંક મારીને
 પેતાની પાસે બોલાવ્યો, અને આજ્ઞા કરી કે—

“ ગણુમંડળને લઈને, તમે સર્વ સત્વર અહિંથી જાઓ;
 ગમે ત્યાંથી શેઠીને, એ શુકને જીવતો પકડી લાવો. ”
 દેવીની આજ્ઞા થતાંની સાથે જ—

ગણુમંડળ સાથે લઈ, વીરભદ્ર તત્કાળ;
 નીકળ્યો શુકને શોધવા, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ.

(ધૂન)

જય ગોવિન્દ માધવ ગિરિધારી, કૃષ્ણ ચરણકી ખલીહારી.

હવે મહાદેવજીના ગણે પેલા પોપટને શોધવા માટે આકાશ-
પાતાળ એક કરી રહ્યા છે, પણ તે તો—

જ્યાં યોગીઓ શ્રી હરિને ઉપાસે, એ વ્યાસના આશ્રમવાસ પાસે;
આવ્યો ઉડીને શુકજ્ઞાની ત્યાંહિ, નિવાસ કીધો ખીલીવૃક્ષમાંહિ.

મેરૂ પર્વતની ગુફામાંથી ઉડતો ઉડતો વ્યાસના આશ્રમમાં
આવ્યો અને ત્યાં એક પ્રાચીન શિવાલયની પાસે ખીલીનું વૃક્ષ હતું,
તેની યજ્ઞોલમાં ભરાઈ રહ્યો. એ જીર્ણ થઈ ગયેલા શિવાલયમાં ઘણા
સમયથી અપૂજ્ય રહેલું શિવલિંગ તેણે જોયું, એટલે—

ખીલીતણાં પાન નીચે ખરે જે,
ભેગાં સહુ ચાંચ વડે કરે તે;
ચંચુભરી નિર્મળ વારિ લાવે,
શંભુજીને મસ્તક એ ચઢાવે.

આ પક્ષીરોહધારી સંસ્કારી જીવ વૃક્ષ ઉપરથી નીચે પડેલાં
ખીલીપત્ર વીણી લઈને તથા પાસેના જળાશયમાંથી પોતાની નાગ્નુક
નમણી ચાંચમાં જળ ભરી લ્યારીને શંકરના મસ્તક ઉપર અભિષેક
કરવા લાગ્યો, એવામાં—

દ્વગકુલ લેવા કાઝે, ઋષિપત્ની આવ્યાં કરતાં ત્યાંહિ;
શુભ લક્ષણ શુક કેરાં, જોઈ પ્રશંસા કરતાં મનમાંહિ !

ઋષિપત્ની આ પંખીની તપશ્ચર્યાથી અહુજ પ્રસન્ન થઈ ગયાં, તેથી છેક પાસે જઈને તેની તપચેષ્ટા નીહાળવા લાગ્યાં, પણ એટલામાં તો—

ગણે શંભુકેરા, શુકતણી બધે શોધ કરતા;
તહાં આવી પહોંચ્યા, વન ઉપવનોમાંહિ ફરતા.

મહાદેવજીના ગણે શુકને શોધતા શોધતા તે તપોવનમાં આવી પહોંચ્યા, પણ—

સુણ્યો પંખીએ જ્યાં, પગરવ ઝીણો એ ગણુતણો;
તણ દીખી કાયા, તરત લય પામી મન ઘણો.

ગણુમંડળના ત્રાસથી, તણ પંખીને દેહ;
ઋષિપત્નીના ઉદરમાં, પેઠો જઈને તેહ.

ગણેના લયથી તે પોપટે પોતાનો પક્ષિદેહ તણ દેહને ઋષિ-
પત્નીના ઉદરમાં પ્રવેશ કીધો. પછી—

સીધાવ્યાં ઋષિપત્ની આશ્રમભણી, પોતે ન જાણે કંઈ,
શંભુના ગણુ સૌ નિરાશ થઈને, ઉભા રહ્યા છે તહીં;
શું મોહું લઈને જવું સતી કને ? તે કાંઈ સૂઝે નહિં;
આવ્યા નારદમુનિ જ્ઞાન કરતા, પૂછે અબાણ્યા થઈ.

ઋષિપત્ની પોતાના આશ્રમવાસ ભણી વળ્યાં અને શંભુના
ગણે નિરાશ થઈને ત્યાં ઉભા છે, એવામાં નારદમુનિ પ્રભુનાં ગુણુજ્ઞાન

કરતા કરતા ત્યાં આવી ચઢ્યા અને પોતે અજાણ્યા થઈને વીરભદ્રને
પૂછવા લાગ્યા કે—

“દીઠો શો ભય એવડો, શાને કંપે કાય ?
વ્યાકુળ આમ થયા સહુ, મુખે શ્વાસ ન માય.
મુખે શ્વાસ ન માય, કહોને એવું શું છે ?
શું શિવજીએ કાનવને વરદાન દીધું છે ?
કે કૈલાસે પવન હવે નથી વા’તો મીઠો,
રક્ત લોચનો માંહિ, પ્રલય પૃથ્વીનો દીઠો ! ”

નારદમુનિનાં આવાં ગર્ભિત વચન સાંભળીને પોતાની જટાના
વાળને પીંખતો વીરભદ્ર ભવાં ચઢાવીને બોલ્યો કે—

“ પૂછો શું બાણીને, નથી નથી અબાણી તમ કળા;
તમારી વિદ્યાને, જગતમહિં જાણે ભક્તભલા. ”

નારદ

સ્વભાવે શાણા તે, સહજ પરખે ભાવ જીવના;
વઢો શાને આવું, શિવ શિવ કહો ભક્ત શિવના.

વીરભદ્ર

ખીબની વાતોમાં, હિત વગર જે’ કાન ધરતા;
તમા તેવાની તો, નહિ નહિ અમે કાંઈ કરતા.

નારદ

તમા ના હો ભલે ભાઈ, કહું છું હું ફરી ફરી;
આપદા બહારી છે માથે, પ્રલહડયા તમે કરી.

વીરભદ્ર

૧૨૫૫૯

પૂછતા હતા અમને અહિં હમણાં અજાણ્યા થઈ તમે;
નારદ મુનિ ખટપટ તમારી માનીએ આ ઝો અમે.

નારદ

જે'નાં કરેલાં કર્મ તે તેને કહી સંભળાવવાં,
ખટપટ કરી શાં છે અમારે છોકરાં પરણાવવાં?
નિર્દોષ એ જ્ઞાનીતણી હત્યા કરી હાથે તમે,
તે પાપ ભોગવશે તમે જઈશું હવે અહિંથી અમે.

ગા મન ગોવિન્દ ગોવિન્દ ગોપાલ (૨)

• શ્રીધર બંસીધર ગિરિવર ધર—

નટવર હરિ નંદલાલ, ગા મન ગોવિન્દ ગોવિન્દ ગોપાળ.

(ધૂન)

ગા મન ગોવિન્દ ગોવિન્દ ગોપાળ.

આ પ્રમાણે શંભુના ગણેને પાછળ તપોવનમાં જ વિમાસતા
મૂકીને નારદમુનિ પોતે શ્રીહરિના ગુણ ગાતાગાતા વેદ વ્યાસના
આશ્રમસ્થાનમાં પધાર્યા. નારદમુનિને આશ્રમમાં પધારેલા જોઈને વેદ
વ્યાસને બહુ આનંદ થયો. તેમણે યથાવિધિ પૂજન સત્કાર કર્યો
અને પછી ગહગહ કંઠે બોલ્યા કે—

“મુનિવર વન્દુ પદકમલ, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
હાસ ઉપર કર્ણા કરી, પાવન કીધું ધામ.”

નારદ

કાશી કુરુક્ષેત્ર અને પુષ્કર પ્રયાગાદિ,
તીર્થ ધામ ફરતો હું આજ આમ આવિયો;
ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષ આધીન તમારે,
તહોયે અંતરમાં આમ શાથી ઝગડો જગાવિયો ?
જાણે ધનવાન કોઈ નિજ ધન નાશ થકી,
ચિન્તાતુર થઈ છેક મૂઠ જની જાય છે;
તેમ આ તેજસ્વી મુખકમલ તમારું આમ,
કહો શાથી મને આજ ઉદાસ જણાય છે ?

વ્યાસ

ભગવન્ ! રહસ્ય ખડ્ગ વસ્તુમાત્રનું જાણો તમે;
મમ ચિત્તના ઉદ્વેગનું કારણ જતાવો કહી મને,

નારદ

જે જાણવાને યોગ્ય તે તે સર્વના જ્ઞાતા તમે,
મહાભાગ આપ સમર્થને તે શું હવે કહીએ અમે;
સૌ અર્થથી ભરપૂર મહાભારત તણી રચના કરી,
જાણ્યું સનાતન પ્રદાનાજ સ્વરૂપને આપે વળી.

વ્યાસ

મુજ માહાત્મ્ય એમ વધારવા લગવાન આપ કહો ભલે,
પણ તેથી મમ અંતરતણું અજ્ઞાન પૂરું ના ટળે.

નારદ

તમ દિવ્ય આત્મારામ પામ્યો જરૂર દિવ્ય સ્વરૂપને,
પણ ચિત્તના ઉદ્દેગનું કારણ 'ખીણું' ભાસે મને,
ભાખ્યો તમે છે ધર્મ અર્થ ભલો બધાં પવોમહિં,
તેવો શ્રીહરિગુણગાનનો મહિમા તમે ગાયો નહિ.

વ્યાસ

અહો સાચાં સાચાં, મુનિવર તમારાં વચન આ,
રહ્યાં શાન્તિ રેહી, અનુપમ ઉરે ભાવ ભરતાં;
ખરે ભાખ્યા એમાં, વિધ વિધ બધા વિષય ઘણા,
ગવાયા ના પૂરા, વિમલ યશ ઝાઝા હરિતણા.

નારદ

જે વાણી રચના શ્રેષ્ઠ પણ નવ ગાન ગોવિન્દનું કરે,
તે તીર્થ વાચક કામીજનનું માની માનસ ના ઠરે,
જે ધર્મ કર્મ થકીજ આત્મારામ પૂર્ણ રીઝયા નહીં.
તે કર્મ ધર્મતણું છતાં માનું અક્ષર મનથી સહી.
માટે હવે તમે—

ગોવિન્દના ગુણ ગામને ઉદ્દેગ અંતરનો હરો;
ભગવાનના ગુણકથન કરતા અંધની રચના કરો.

(ધન)

ભજો રાધેકૃષ્ણ ગોવિન્દા, ભજો રાધે
ભજો રાધે, ભજો રાધેકૃષ્ણ ગોવિન્દા.

નારદમુનિ વેદવ્યાસને કહે છે કે, “ મહારાજ ! તમે હવે કેવળ
શ્રીહરિનો ગુણમહિમા ગાનાર કોઈ અદ્ભૂત અંધની રચના કરો.

“પ્રભુના ગુણ ગાવાથી, ઉદ્દેગ નાશ પામશે;
પ્રભુના ગુણ ગાવાથી, શાન્તિ શાન્તિ થઈ જશે.”

નારદમુનિનાં યથાર્થ વચન સાંભળીને વેદવ્યાસ બોલ્યા કે—

“જેવા પુત્ર તણી આશે, હરિનું ધ્યાન હું ધરું;
તેવો પુત્ર મને આપે, કે હું તે કાર્ય આદરું.”

વેદવ્યાસનાં આ વચનથી નારદજીને હસવું આવ્યું. પેલો રાની
પોપટ પક્ષીદેહનો ત્યાગ કરીને ઋષિપત્નીના ઉદરમાં રહ્યો છે, તે કાંઈ
વેદવ્યાસ બાળુતા નહોતા; પરંતુ ભગવાન તો હંમેશાં ભક્તની મન-
કામના પૂર્ણ કરવાવાળા છે. નારદજી આ ગુપ્તભેદ બાળુતા હોવાથી
બોલ્યા કે—

“ આદરો કાર્ય એ રૂઢ, ઈચ્છા સર્વે પૂરી થશે;
પુત્ર ભાગો તમે જેવો, પ્રભુ તેવોજ આપશે. ”

આ પ્રમાણે વેદ વ્યાસને આશ્વાસન આપીને નારદમુનિ ત્યાંથી
બ્રહ્મલોક તરફ સીધાગ્યા અને તેજદાણથી વેદવ્યાસે પણ શ્રીમદ્ ભાગવતની
રચના કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. પોતાની ચિત્તવૃત્તિને કેવળ પ્રભુના પવિત્ર
પાદારવિન્દમાં જોડી દઇને શ્લોક ઉપર શ્લોક રચવા લાગ્યા; અને આ
પ્રમાણે હંમેશાં શ્રીમદ્ ભાગવતના અધ્યયન વડે કરીને વેદ વ્યાસનો
આશ્રમ ગળી રહ્યો. ઋષિપત્નીના ઉદરમાં રહેતો જીવ પણ આવા
ઉત્તમ સંસ્કારથી વધારે સંસ્કારી બનતો ગયો.

(પૂનઃ)

રાધે શ્યામ, રાધે શ્યામ, ભગ્ન મન આરે રાધે શ્યામ.

ગર્ભસ્થાની શુકદેવ રહ્યા છે, ઋષિપત્નીના ઉદરમહિં;
ગણમંડળનો ભય બહુ લાગે, તેથી બહાર નીકળાય નહિં.

ગર્ભ દિવસે દિવસે મોટો થતો ગયો પણ આશ્રમની આબુઆબુ
મહાદેવજીના ગણો થાણાં નાખીને પડ્યા હતા, તેથી દસ માસ પૂરા
થઇ ગયા છતાં પોતે બહાર નીકળી શક્યા નહિ.

ગર્ભ રહ્યો પોષાય ઉદરમાં; સતીને ચિંતા થાય ઘણી;
વેદ વ્યાસ પણ વ્યાકુળ ચિત્તે, વાટ જીવે છે પ્રસવતણી.

દશ માસને બદલે એમને એમ દશ વર્ષ નીકળી ગયાં તો પણ
દેવીને પ્રસવ થયો નહિ, દેવીના દુઃખનો અન્ત આવ્યો નહિ અને
શુક્રદેવજી તો માતાના ઉદરમાં જ મોટા થતા ગયા.

દિન પ્રતિદિન કષ્ટ પામતાં, દ્વાદશ વર્ષ વીત્યાં જ્યાંહિ,
શરીરની શક્તિ ક્ષીણ પામી, બવાય કે પીવાય નહિ;
મૂર્છાવશ થઈ પડ્યાં પૃથ્વીપર, નથી વેદના સહન થતી,
‘ ખમા ખમા ’ કહી દોડી આવ્યાં, ગંગા, યમુના, સરસ્વતી.

દેવીની આવી દશા જોઈને ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી ત્રણે
પોતે મૂર્તિમન્ત સ્વરૂપ ધારણ કરીને ‘ ખમાખમા ’ કહેતાં વેદ વ્યા-
સના આશ્રમસ્થાનમાં આવીને દેવીને આશ્વાસન દેવા લાગ્યાં. દેવીના
ઉદરમાં વસેલા શુક્રદેવજીને સંબોધીને કહેવા લાગ્યાં કે—

“ સપૂત શું દેતા હશે, કષ્ટ માતને આમ !
જન્મ ધરીને જગતમાં, કાઢે અવિચળ નામ. ”

ગર્ભગાની શુક્રદેવજી માતાના ઉદરમાં રહીને બોલ્યા—

“ મ્હારે જનમ નથી લેવો
ઓ જમના મૈયા—મ્હારે જનમ નથી લેવો. ”

યમુના

આ તે તમારો જોગ કેવો ?
જનમજોગી, આ તે તમારો જોગ કેવો ?
અભય કવચ તને, આપું હો બહાલારે,
ના હોય ટાઢ કે પરસેવો—જનમજોગીં

શુકદેવ

ખેરવાની બાધા મ્હારે, ઓઢવાની બાધારે,
અમે ધયો છે જોગ એવો—ઓ જમના મૈયા.

ગંગાજી

અક્ષયપાત્ર હું, આપું હો બહાલારે,
જમો મીઠાઈ ને મેવો—જનમજોગીં

શુકદેવ

બાવાની બાધા મ્હારે, પીવાની બાધારે,
અમે લીધો છે નીમ એવો—ઓ ગંગા મૈયા.

સરસ્વતી

વેદ આરેનું જ્ઞાન, પામ્યો તું બહાલારે,
શ્રુતિ સ્મૃતિનો સાર લેવો—જનમજોગીં

શુકદેવ

શ્રુતિ ને સ્મૃતિ મ્હારે, નામ હરિનુરે,
હું તો જનમજોગી એવો—ઓ સરસ્વતિ મૈયાં

શુક્રદેવજીનો આ ઉત્તર સંભળીને ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી ત્રણે સ્તબ્ધ બની ગયાં. પોતે આવું માયાવી સ્વરૂપ ધારણ કરીને આવ્યાં તો પણ શુક્રદેવજી ઝોળખી ગયા અને માતાના ઉદરમાં રહ્યાં રહ્યાં ઉત્તર આપ્યો, તે સામળીને તેમના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ; પરંતુ જેમ જેમ સમય જતો ગયો, તેમ તેમ દેવીની દશા વધારે ને વધારે ગંભીર થતી ગઈ, ચક્ષુ ફરી જવા લાગ્યાં અને મોઢે શીથળ આવવા લાગ્યાં, તેથી વેદવ્યાસ પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા:

“ જગન્નાથ, જગપાલક, જહુપતિ
રંકતણ્ણા રખવાળ જો-હરિ ! રંકતણ્ણા રખવાળ જો,
દીનાનાથ દીનમંધુ લેજો, દીનજનની સંભાળ જો.
કેશવ, કમલનયન, કમલાવર, શ્રીધર પરમાનંદ જો,
દેવકીનંદન, મુરમધુમર્દન, મધુસૂદન સુખકંદજો. ”

વેદવ્યાસની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરીને, તેમજ હવે દેવીના દુઃખની અવધ આવી રહી છે, એમ જાણીને ભક્તવત્સલ ભગવાન બહારે ધાયા. જેમણે હાથમાં શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ ધારણ કર્યાં છે, તેમજ કાને મકરાકૃત કુંડલ અને મસ્તકે મણિમય મુકુટ શોભી રહ્યો છે, એવા ચતુર્ભુજ સ્વરૂપે ત્યાં પ્રકટ થયા. પોતાની અલૌકિક ક્રાન્તિ-વડે કરીને જે સર્વ દિશાઓમાં પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યા છે, એવા ભગવાનનું તેમજ દેવી સ્વરૂપ જોઇને શુક્રદેવજી માતાના ઉદરમાં રહ્યાં રહ્યાં જ ભગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા:

“ જય જય જય જગસ્વામી, ચરણકમલમાં પ્રણામ હો મારા;
ઘટ ઘટ અંતર્યામી, લકતજનોને પૂરણ છો પ્યારા. ”

શુકદેવજીનાં સ્તુતિવચન સાંભળીને શ્રીભગવાન બોલ્યા કે:-

“ ધન્ય ધન્ય હો તપ ધારી, કષ્ટ માતને આપે શા કાળે ?
દ્વાદશ વર્ષો વીત્યાં, હવે ઉદરમાં રહેવું નવ છાળે. ”

શુકદેવ

વર્યો અહિં શિશુવયથી, શી રીતે અવતાર બહાર ધરું;
શિવગણકેરા ભયથી, અવિનાશી ! હું અંતરમાંહિં ડરું.

શ્રીભગવાન

પરમભક્ત થઈ મ્હારો, શા માટે ભય અંતરમાંહિં ધરે;
નિર્ભય તું ત્રણ લોકે, રક્ષા ત્હારી આ મમ ચક્ર કરે.

આમ કહેતાંની સાથેજ શ્રીનારાયણે પોતાનું સુદર્શન ચક્ર શુકદેવજીની રક્ષા કરવાને માટે મૂકી દીધું, એટલે પછી પોતે અતિ સૂક્ષ્મ દેહ વડે કરીને બહાર આવ્યા અને બહાર આવ્યા પછી પાછા તરતજ બાર વર્ષના કુમાર બની ગયા. દેવતાઓ આકાશમાં રહીને પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા અને ગંગા, યમુનાએ પણ પ્રસન્ન થઈને જલકમંડળ તથા મૃગચર્મ ધારણ કરાવ્યાં, મહાદેવજીએ પોતાના ગણોને કૈલાસમાં પાછા બોલાવી લીધા અને અનેક દેવદેવીઓ નાના પ્રકારનાં સ્વરૂપ ધારણ કરીને વેદવ્યાસના આશ્રમસ્થાનમાં આવવા લાગ્યાં.

(ધૂન)

નારાયણ નારાયણ જય ગોવિન્દ હરે.

શુક્રદેવજીના જન્મથી વેદવ્યાસના આશ્રમસ્થાનમાં આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો. આખું તપોવન તીર્થતું ધામ થઈ પડ્યું, પરંતુ ત્યાર પછી થોડાજ વખતમાં પરમ તપસ્વી શુક્રદેવજી આશ્રમવાસ તજીને જંગલમાં જવા માટે તૈયાર થયા. માતાજી તેમને રોકવા લાગ્યાં:

“ના, ના, નહોનડયિા જાયા,

નહિં જાવા દઉં લાડકવાયા (૨)— ના ના

હજી તું છે નાનો બાળ, ત્હારે નથી તપનો આ કાળ,

નહિ જાવા દઉં લાડકવાયા (૨)—ના ના

બાર વર્ષ મેં ઉઠરે રાખી, વૃથા વહ્યો શું ભાર ?

નહિ જાવા દઉં નયનસલુણા (૨)

આત્મતણા આધાર રે—ના ના. ”

આમ પુત્રના હાથ ઝાલીને વારંવાર વારતાં અને અત્યંત ગળગળાં થઈ જતાં માતાજીને શુક્રદેવજી કહે છે કે, “જનની, તું મને શા માટે રોકે છે ?”

માતા

પુત્ર ! મ્હારે પેટે જન્મ લઈ મને સંસારનો કાંઠપણ હડારો આપ્યા વિના તું ક્યાં જાય છે ?

શુકે

રીઝે ન આત્મારામ કડું શું અહીંઆં રહીને,
તજ હવે આ હામ વસીશું વનમાં જઈને;
નીર વિનાનો કૂપ તજ ગંગામાં નહાશું,
તપથી ઉજ્જવલ કરી દેહ ગોવિન્દશુભ્ર ગાશું.

માતા

બેટા ! આ તું શું કહે છે ? શું આટલાજ માટે મેં તને
જન્મ આપ્યો છે ?

શુકે

આ જન્મ વૈરાગ થકી ધર્યો છે, વૈરાગ મારા ઉરમાં ભર્યો છે;
વૈરાગ યોગે ધરને તજીને, વૈરાગ સાડું પ્રભુને ભજીને.

માતા

બાલુડા ! આટલાં આટલાં વર્ષ સુધી અનેક કષ્ટ સહન કરીને તને
ઉદરમાં રાખ્યો તેતું આ જ પરિણામ ! હજીતો તારે યોગ્ય કન્યા
શોધી કાઢીને તને પરણાવવો છે, વરવધૂનાં સુખદર્શન કરીને સંસારનો
પૂર્ણ લ્હાવો લેવો છે.

શુકે

માતા ! શું તું એમ જાણે છે કે હું સ્ત્રી પરણીને સંસારી
ગનીશ ? ગૃહસંસારનો વૃથાભાર વહન કરીને મહામહેનતે પ્રાપ્ત
થયેલો આ મનુષ્યજન્મ હું વૃથા ગુમાવીશ ? ના, ના; હવે તો હું
વનમાં જઈને તપ જ કરીશ.

માતા

તપથી અહકો ગણ્યો બધે ગૃહસ્થાશ્રમ સારો;
સૌનું આશ્રયસ્થાન અને પોષણ કરનારો.

શુક

માતા ! તારાં વચન નહિ કાને ધરનારો:
આ સ્થળ છોડી જવું એ જ નિશ્ચય છે મારો..

એવું કહીને શુકદેવજી માતાના હાથ તરછોડી નાખીને ત્યાંથી
ચાલતા થયા, એટલે માતાજી પણ આંખમાં અંકુ આણીને અત્યંત
કરુણાલાપ કરતાં તેમની પૂઠે દોડ્યાં:

“ મારા પ્રાણુતણા આધાર કુંવરને કો’ વાળોરે,
કોઈ વાળોરે, કોઈ ખાળોરે—મારાં
મેં શું કીધી ન સન્તની સેવ, કુંવરને કો’ વાળોરે.
મેં શું પૂજ્યા નથી કોઈ દેવ, કુંવરને કો’ વાળોરે.
મેં શું બેઠી નીકે દીધા પાંચ, કુંવરને કો’ વાળોરે.
થઈ વત્સ વિખૂટી ગય, કુંવરને કો’ વાળોરે—મારા ”

આ પ્રમાણે પૂઠે ધણો વલોપાત કરતાં આવતાં માતાજીને
દેખીને શુકદેવજીએ તો ત્યાંથી દિતાવળાં ઝલ્યાં ભરવા માંડ્યાં, એટલે
વૃક્ષ માતા તેમના રેગને પહોંચી શક્યાં નહિ; અને એ તો ધણાજ
આગળ નીકળી ગયા. અને પુત્રના વિયોગથી આક્રંદ કરતાં તે
એક વૃક્ષ નીચે બેસીને રૂદન કરવા લાગ્યાં; એવામાં વેદવ્યાસ પોતે

ત્યાં આવી પહોંચ્યા. દેવીએ સર્વ હકીકત તેમને કહી, તેથી તે પણ ઉતાવળા ઉતાવળા શુકદેવજીની પાછળ દોડ્યા. વારંવાર દષ્ટિ કરતા શુકદેવજી હવે ત્વરાથી આગળ ચાલ્યા જાય છે, ત્યાં માર્ગમાં:

જ્યાં સુંદરીઓ સરવરજળમાં નગ્ન થઈને સ્નાન કરે,
ત્યાં આગળ થઈ પરમયોગી શુકદેવ હરિ ભજતાં નીસરે;
બાલયોગીને જોઈ પરસ્પર સૌ ખડખડ હસવા લાગી,
તો પણ તેનું જ્ઞાન નથી શુકદેવ જન્મના વિરાગી.

(ધૂન)

મહાર્ગ મન થનગન નાચેરે નંદકુંવરને ચરણે.

સરોવરજળમાં નગ્ન થઈને સ્નાન કરતી સુંદરીઓના હાસ્ય વિનોદથી શુકદેવજીના મનમાં લેશ પણ વિકાર ઉત્પન્ન થયો નહિ; તે તો એમને એમ હૃદયસ્મરણની ધૂનમાં તે તરફ દષ્ટિ સરખી પણ કર્યા વિના, ત્યાં આગળ થઈને ચાલ્યા ગયા. પરંતુ ત્યારપછી થોડી-જ વારમાં વેદવ્યાસને દૂરથી આવતા તેમણે દીઠા, એટલે સર્વ રમણીઓ જળમાંથી બહાર નીકળીને ઉતાવળા ઉતાવળા પોતાનાં વસ્ત્ર પહેરવા લાગી. વેદવ્યાસે તેમને પૂછ્યું કે, “ મારો પુત્ર તમારા જોવામાં આવ્યો ? ” પેલી સુંદરીઓએ કહ્યું, “ હા મહારાજ, હમણાંજ કાઠ બાલયોગી અહિં થઈને ગયો.

વ્યાસ

ત્યારે તેને દેખીને તમને શરમ ન આવી ? સુંદરીઓએ જવાબ આપ્યો કે, મહારાજ, એ તો પરમ વિરાગી છે, એટલે

અમારા તરફ દૃષ્ટિ સરખી પણ કર્યા વિના એમને એમ સીદા ચાલ્યા
ગયા.

સુદરીઓનું આવું કહેવું સાંભળીને વેદવ્યાસે ત્યાંથી એક-
દમ દોડ મૂકી; એટલે આશ્રવણોની ઘટાઓમાં થઇને ચાલ્યા જતા
શુક્રદેવજી દૂરથી દૃષ્ટિએ પડ્યા. વ્યાસજીએ તેમને હાંક મારીને ઉભા
રહેવાનું કહ્યું. પિતાનો સ્વર કાને પડતાં જ શુક્રદેવજી ઉભા રહ્યા. વેદ
વ્યાસ કહે છે કે:—

“સૂત સપુત પાછા વળો,
સુણો હિતની રે વાત;
શાને ઘેલા થઈ ઘર તજો, તજો માત ને તાત—સૂત૦
પાકી મતિ પામ્યા વિના; કરે જે તપ કોય,
અંતે તે અધવચ્ચ આથડે, અર્થસિદ્ધિ ન હોય—સૂત૦”

પિતાજીનાં આવાં વચન સાંભળીને શુક્રદેવજી પ્રત્યુત્તરમાં કહે
છે કે:—

“ધ્રુવને પ્રલાદજી પામિયા, અવિચળ પદ જોહ,
કાચી ઉગ્મરમાં પ્રભુ ભજી, પામીશું પદ તેહ,
પૂજ્ય પિતાજી પંથે પળો.”

વ્યાસ

થડને શ્રદ્ધા વિના જે કરે, ટોચે પહોંચવા હામ,
નીચે પડી પરતાય તે, બગડે બમણાં કામ—સૂત સપુત.

શુક

આર શો છે આ સંસારમાં, ખરી નર્કની ખાણ,
એવા સંસારને પરહરી, સેવું સારંગપાણ-પૂજ્ય પિતાજી.

વ્યાસ

માતા તમારી રૂઢન કરે, નાંખી નાંખી નિઃશ્વાસ;
તેને આશ્વાસન આપીને, પૂરો અંતરની આશ-સૂત સપુત.

શુક

લક્ષ ચોર્યાસીમાં હું ક્યો, બન્યો સઘળે નિરાશ,
અવતાર ધરિયા અનેક મેં, પૂરું કો' ની હું આશ-પૂજ્ય પિતાજી.

વ્યાસ

પુત્ર! તારું સમજવું ભૂલભરેલું છે; ને સાંભળ -

ધર્મવેત્તા અને તત્ત્વચેત્તા કહે, એક ડગ મૂકી ખીણું જ ભરવું;
પગથીએ પગથીએ ઉપર ચઢનારને, ના પડે ઉપરથી છેક પડવું.
પરણી સંસારસુખ લોગવી દેવ ને, પિતૃના ઋણથી મુક્ત થઈને;
લેજો સન્યાસ પૂરી આશ માળાપની, સુખે રહેજો પત્રી વને જઈને.

શુક

તાત, વ્યવહારની વાત ગમતી નથી, કરો ઉપદેશ પરમાર્થ કેરો;
જે સુખોમાંહિ દુઃખ લેશયજી હોય ના, એ પરમ સુખવિના વ્યર્થ કેરો.
પરણી પરવશ થવું, હાથે દુઃખ બેહોરવું, એથી નવ લવતાણા બંધ છૂટે;
બેડી લોઢા તણી તોડવી સહેલ, નવ બેડી સંસારની તોડી તૂટે.

વ્યાસ

પુત્ર કે સ્ત્રી તથા શૂન્ય ગૃહવાસને, મનુષ્યનાં બંધનો ના પ્રમાણો;
સુખ્ય કારણ મહા એક બંધનતણું, મનુષ્યને મન જ પોતાનું જાણો.
હોય સંસારી પણ સત્યવ્રતા તથા, પુણ્યકર્મો કરે નિત્ય લાવે;
તોય પણ તે મહાપુરૂષને જન્મ ને, મરણનું દુઃખ પાછું ન આવે.

શુક

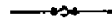
સુખ નથી લેશ કે સુખનો સંલવ નથી, માત્ર દુઃખભાર ભરીઓજ જ્યાંહિ
પુત્ર સ્ત્રી ધન અને ધામને માનતા, મૂઢજન સુખ સંસાર માંહિ.
વેદને શાસ્ત્રનો પાર પામ્યા છતાં, પુનઃ બંધાય તો જ્ઞાન શાનું ?
મણ્યા પણ ગણ્યા નહિ, મૂર્ખજન તેમનું, મેળવ્યું જ્ઞાન સઘળું નકામું

વ્યાસ

મન અને ઈદ્રિયો સ્ત્રી વિના પુરૂષને, મોહમાં નાંખી કરે ભ્રષ્ટ જેથી;
જીતવા તેમને જ્ઞાની સંસારમાં, રહી કરે લગ્ન સ્ત્રી સાથ તેથી.
પરમ પદ પામવા પંથ બીજો નથી, શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ એને જ જાણો;
પુત્ર ! પરણાવું હું પત્નિણી નાર, ઘર આવી સંસારનાં સુખ માણો.

શુક

એમ મલમૂત્ર વિષ્ણુચક્રી છે ભર્યો, પંચમહાભૂતનો દેહ જેવો;
એમ મલમૂત્ર વિષ્ણુચક્રી છે ભર્યો, ત્રી તણે દેહ પણ જરૂર તેવો.
જન્મને મરણના ભયચક્રી ઉગરવા, જે નરો આશ મનમાંહિં રાખે;
તે નરો તુચ્છ દુઃખને સુખગણી, નહિ નહિ તે ભણી નજર નાંખે.

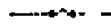
આ પ્રમાણે વેદવ્યાસજીએ અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિવાળી દલીલોથી તેમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ શુકદેવજીએ પોતાના જ્ઞાનપ્રભાવથી તે દરેકનું ખંડન કરી નાંખ્યું, એટલે આખરે વેદવ્યાસ બોલ્યા કે “મારી એક પણ વાત તારે ગળે ન ઉતરતી હોય, તો કોઈ બીજા અહ્મજાનીને પૂછી જો.”

શુકદેવજી

એવો અહ્મજાની બીજો કોણ છે ?

વ્યાસ

મિથિલાનગરી માંહિ, રાય વિદેહી જનક તણે નામે;
અહ્મજાની છે પૂરા, અહ્મજાનંદે પરમ સુખ માણે.

(ધૂન)

સીતારામ સીતારામ ભજ પ્યારે, નહિં જનમ વારંવારે.

વેદવ્યાસના મુખમાંથી જનક રાજાનું નામ નીકળતાની સાથે જ શુકદેવજી પોતાની યોગસિદ્ધિના પ્રભાવ વડે કરીને આશ્ચર્ય ત્યાંથી

અટલ થઈ ગયા, એટલે હવે આ દેવી જીવની ગતિને રોકવાનું સામર્થ્ય પોતાનામાં નથી, એવી વેદવ્યાસને પણ ખાતરી થઈ, તેથી કંઈ અન્ય ઉપાય શોધવા લાગ્યા. પોતાની માયા વડે કરીને તપસ્વીઓનાં તપ છોડાવવાને માત્ર દેવેન્દ્રજ સમર્થ છે, માટે હવે ઇન્દ્રનું આવાહન કરવું, એવો નિશ્ચય કરીને પોતાના કમંડલમાંથી જલની અંજલિ ભરીને સંકલ્પ કર્યો:

“જે મેં કીધેલ વ્રત હોય જ પૂર્ણ પ્રેમે,
જે મેં દીધેલ દીનને કંઈ દાન નેમે;
થાઓ હવે પ્રકટ પુણ્યતણા પ્રભાવે,
આપો મને અભયદાન મહેન્દ્ર ભાવે. ”

વેદવ્યાસના ઋદ્ધ સંકલ્પમળથી ઐરાવત ઉપર ચઢીને એકદમ ઇન્દ્ર દોડતો આવ્યો. ઋષિએ પ્રાર્થના કરીને કહ્યું કે, “મહારા એકનો એક પુત્ર મને વાંઝિયો કરીને સંસારમાંથી ચાલ્યો જાય છે, માટે તેને સમજાવીને પાછો વાળો.”

ઈન્દ્રે કહ્યું “ઋષિરાજ, તમે નિશ્ચિન્ત રહો, હું હમણાં જ તેનો ચટતો ઉપાય કરું છું.”

ઇન્દ્રનાં આવાં આશ્વાસનભર્યાં વચન સાંભળીને વેદવ્યાસ પોતાના આશ્રમસ્થાનમાં આવ્યા અને ઇન્દ્રે પોતાના દરબારની તમામ અપ્સરાઓને બોલાવીને શુકદેવજીની પાછળ વિદાય કરી દીધી, તેમજ

પોતાની સંપૂર્ણ ટામ-કલા અજમાવીને શુક્રદેવજીને માયાના પાશમાં લપટાવવાની બલામણુ કરી દીધી.

પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે શુક્રદેવજી પણ તે સ્થળેથી અદ્રશ્ય થઈ જઈને ત્રિચિલાપુર લણી પ્રયાણુ કરી રહ્યા છે, ત્યાં માર્ગમાં:-

આવી ઘટા તરૂવરોતણી બ્યાં રૂપાળી,
લીટી મનોહર ભૂમિ દીસતી રસાળી;
પાણી તણાં ઝરણુ નિર્મળ બ્યાં વહેતાં,
એકા સમાધિ લઈને શુક્રદેવજી ત્યાં.

આરો એકાન્ત રમણીય પ્રદેશ જોઈને શુક્રદેવજી તો એક શિલાતલ ઉપર આસન જમાવીને સમાધિમાં બેસી ગયા, એટલામાં ઇંદ્રની આજ્ઞા પ્રમાણે ઇંદ્રલુવનમાંથી નીકળેલી રંભા, મેનકા અને ઉર્વશી વગેરે અપ્સરાઓ ત્યાં આવી પહોંચી. પરંતુ શુક્રદેવજીનું તપતેજ જોઈને એકદમ તેમનાથી પાસે જઈ શકાયું નહિ, તેથી વન-કુંજોમાં ઉભી ઉભી વિચાર કરવા લાગી. મેનકા ઉર્વશીને પ્રથમ જવાનો આગ્રહ કરવા લાગી અને ઉર્વશી રંભાને આગળ કરવાનો યત્ન કરવા લાગી, એટલે રંભા બોલી:-

“ સાંવરિયાને જોગ લિયો,
અળ કીસ બિંધ પાસ મેં જઈ ?
ગોરસ મટકીમેં મહી જમાવું,

ગ્વાલન બનકે મેં જાઉં—સાંવરિયાને.
 કુલનકી કુલમાલ બનાઉં,
 માલન બનકે મેં જાઉં—સાંવરિયાને.
 ગોરે ગોરે અંગપે લભૂન લગાઉં,
 ભોગન બનકે મેં જાઉં—સાંવરિયાને.

આ ખાલજોગી પોતાના જેવી ખાલજોગણથી સોભાશે, એમ સમજી રંભાએ કોઈ મનોહર ખાલસ્વરૂપ લઈ લીધું અને છેક શુકદેવજીના આસન પાસે જઈને વ્રત્ય કરવા લાગી; પણ ધ્યાનસ્થ થયેલા શુકદેવજીએ તો પોતાની આંખ સરખી ઉઘી કરી નહિ. પરંતુ રંભાના વ્રત્યનું અનુકરણ કરતો તે ઉપવનમાંનો એક મોર તો ત્યાં નાચતો નાચતો આવી ચડ્યો. પેલી અપ્સરાઓએ તેને પડકાર્યસિદ્ધિના સાધનરૂપ માનીને વિનંતિ કરી કે:—

“ મોરલા મઢાવું ચાંચ ત્હારી સોનાથી,
 કુંક ટહૂકા કરીને જોગીરાજને જગાડ;
 જોગીરાજને જગાડ, વીરા, માનું તારો પાડ—મોરલા
 વર્ષાના વિલાસી, તપોવન વાસી,
 કલાધારી કલા તું કુંક નારી દેખાડ—મોરલા ”

અપ્સરાઓની આવી પ્રશંસાથી પ્રમુન્ન થઈને મોર પણ ધણા જ ઉંચા સ્વરે, “ ટીહ ટીહ ” શબ્દ કરવા લાગ્યો, એટલામાં શુકદેવજીનાં નયન સહજ ઉઘડતાં જણાયાં. પામે ઉભી રહેલી રંભાએ આ પ્રસંગનો લાભ લઈને પોતાની વાતચાતુરી ચલાવવા માંડી:—

“નેત્ર ઉઘાડો જી નહાનડિયા,
જીવો નારી અમે સહુ ખાલકુમારી;
મોઢ ધરી બહુ આશ ભરી,
અહિં અમી ઉભી બની દાસી તમારી.”

શુકદેવ

“કોણ છે કો'ની તું નાર,
વિચાર તજી, લવે મુખે શું લાજ ધૂતારી;
અમે વનવાસી, છે કો'ની તું દાસી,
મતિ ગઈ છેક શું નાસી તમારી ?”

(ધૂન)

શ્રીમન્નારાયણ, નારાયણ, નારાયણ;
હરિભજન થકી ભવતારાયણ.

રંભા

આસપાસ વન કુંજ ભલી
જ્યાં ભરાઈ કોકિલ ગાન કરે,
મહનરાજ મહામદમાં મહાલે
મદધેલીના ગર્વ હરે;
એવા કામક્રીડા સ્થળમાં પણ
નવ કરી કામક્રીડા જોણે,

વૃથા ગયું જીવતર તે નરનું
ખોયો જન્મ વૃથા તેણે.

શુક

વૃંદાવન વન કુંજ ભલી
જ્યાં હરિજન હરિગુણગાન કરે,
મન માંડે મોહનમાં મહાલે
જે રૂપ સોના ગર્વ હરે;
જળમાં સ્થળમાં વ્યાપક સહુમાં
તેને નવ ભજ્યો જેણે
વૃથા ગયું જીવતર તે નરનું
ખોયો જન્મ વૃથા તેણે.

રંભા

નેત્ર વિલોલ તરૂણી સુકેશી
અંગે અન્હન લેપ કર્યો,
વેશ વિચિત્ર યૌવન મહમાતી
ઉરમાં કામ-શૃંગાર ભર્યો;
એવી પરમ મનોહર સુંદરીનું
નવ ધ્યાન ધર્યું જેણે,

વૃથા ગયું જીવતર તે નરનું
ખોયો જન્મ વૃથા તેણે;

શુકે

કણ્ઠે કૌસ્તુભ માલ વિરાજે
પીતાંબર સોહે અંગે,
અદ્ભૂત રૂપ ચતુર્ભુજ હરિનું
શેણે ચક્ર ગદા સંગે;
એ રૂપનું એક ચિત્તે ધરિયું
ધ્યાન નહિં જનમી જેણે,
વૃથા ગયું જીવતર તે નરનું
ખોયો જન્મ વૃથા તેણે.

શુકદેવજીનાં આવાં વચન સાંભળીને વળી રંભા વધારે આગ્રહ કરવા લાગી. પોતાનાં નેત્ર દટાવ ફેંકતી અને તરેહવાર નખરાં કરતી બોલી—

“ ન્હાનડિયા જોગી,
શાને કાજે “ના, ના” કહોછો ? ન્હાનડિયા જોગી
ઠાલી માન મરજાઈમાં રહોછો (૨)હો ન્હાનડિયા જોગી
પૂઠે બહુ થાશે પસ્તાવો,
નહિં જોગ ફરી મળશે આવો,
જગમાં જન્મ્યાનો શો લહાવો ? (૨) ન્હાનડિયા જોગી. ”

આમ કહેતી રંભા જોડી શુકદેવજીનો અંગસ્પર્શ કરવા બળે છે, કે પોતે અદૃશ થઈ ગયા. રંભા બિચારી બેંહી પડી ગઈ આ

વનની કુંભેમાં છુપાઈને છાતી ચિકિત્સા જોતી મેનકા અને ઉર્વશી
ત્રિગેરે ખીજ અપ્સરાઓ પણ આશ્ચર્ય પામીને આળુઆળુ જોવા
લાગી, પણ શુકદેવજીતો ગયા તે ગયા; એટલે આખરે સર્વ નિરાશ
થઈને ઇંદ્રભુવન તરફ પાછી વળી.

હવે શુકદેવજી ત્યાંથી ચાલતા ચાલતા છેક મિથિલાપુરીની
પાસે આવી પહોંચ્યા, ત્યાં ભગવાનનાં ગુહગાન કરતા નારદમુનિ
સામા મળ્યા.

(ધૂન)

રાધેકૃષ્ણ ભજ કુંજવિહારી;
મુરલીધર ગોવર્ધનધારી.

નારદમુનિને જોઈને શુકદેવજીએ તેમના ચરણમાં સાષ્ટાંગ
દંડવત પ્રણામ કરીને કહ્યું:—

“ ભગવન્! મને દેખાડ્યો,
ભગવાનનું ઘર છે કયું ? ”

નારદ

ગંગામહિં નહાયા પછી,
નહાવાનું બાકી શું રહ્યું ?
ગાયા મુખે ગોવિન્દ તો,
ગાવાનું બાકી શું રહ્યું ?

મુનિનારદે મનમાં વિચાર કર્યો કે આ પુણ્યશાળી જીવ બાર
વર્ષે જન્મ લઈને પૃથ્વીકે પર પ્રકટ થયો છે અને એને હાથે કેંદ્ર

મહાપુરુષનાં કલ્યાણ થવાનાં છે, માટે એને સમજાવીને પાટા વાળું
તો બહુ સારું થાય; તેથી પોતે બહુ પ્રેમભાવથી પૂઠવા લાગ્યા કે,
“હે બાલકુનિ ! તમે આમ કંઈ તરફ બાંધો છો ?”

શુક

ત્રિથિલાપુરીમાં જનકરાજની પાસે.

નારદ

જનકરાજ પાસે શા માટે ?

શુક

ઉપદેશ લેવા માટે.

નારદકુનિ હસતાં હસતાં કહેવા લાગ્યા કે, “તમારે તે વળી
જનકરાજ પાસે ઉપદેશ લેવા જવાનું હોય ખરું ? તમારા
પિતા વેદબ્યાસ આખા વિશ્વને ઉપદેશ કરે એવા સમર્થ છે.

શુક

મારા પિતા તો મને જી પરણાવીને સંસારમાં રહેવાનો
ઉપદેશ કરે છે.

નારદ

એ જે કહેતા હશે તે ખરું જ કહેતા હશે, કારણ કે—
ત્યાગી જગત બંધવહારને, સૌ ઇન્દ્રિયો જીતવી સહી;
અતિ તીવ્ર પૂર્ણ વિરાગવિણુ, સંન્યસ્ત કદી લેવું નહીં.

શુક

વૈરાગ્યોગે જન્મિયો, વૈરાગ છે ઉરમાં ભર્યો;
કરી જ્ઞાનપ્રાપ્ત પરોક્ષ ને, આપરોક્ષ જ્ઞાન મહિં ઠર્યો.

૩૫

નારદ

છે પ્રબળ સૌ પંચેન્દ્રિયો, નિજ હાથમાં રહેતી નથી;
ઉત્પન્ન કરી વિકાર કાચાં, હૃદયને નાંખે મથી.

શુક

તજ સંગ માતપિતા તણો, વનમાં જઈ તપ આદરું;
ઉચ્છિષ્ટ જે મનથી ગણ્યું, ચિંતન ન તેનું ફરી કરું.

નારદ

તજ સંગ માતપિતા તણો, ઇચ્છો તમે વનમાં જવા;
પણ વનમહિં મૃગ સાથ પાછો, સંગપણ દેશો થવા.
ચિંતારહિત વનમાં થશો, તેનો નહિ નિશ્ચય કશો;
છે પંચભૂતો સહુ સ્થળે, નિઃસંગ શી રીતે થશો ?
આવા પથનો પ્રથમ કરતાં, વાસના કંઈના મટે;
તે કાજ કમ આશ્રમ તણો, છે ઉચિત જે સૌને ઘટે.

શુક

આવાં વચન મુજ તાતનાં, સુણી આવિયો નાસી અહિં;
તો તમે પણ કહો તેજ કે, મુજને જરા રૂચે નહિ !
આવો મનુષ્ય અવતાર મોઘો, શું મળે વળતી ફરી ?
સંસારમાં મુખ જાણીને, બંધાઉં ના હાથે કરી.

નારદ

બંધન તણી ચંકા ફરી, હાથે તમે દુઃખી થાવ છો;
માતા પિતાને દુઃખ કરી, મુખિયા થવા વન જાવ છો !

આ જડ જગત સ્થૂળ દ્રષ્ટિએ, જે દ્રશ્યરૂપ જણાય છે;
 અદ્રશ્ય આત્મારામ નવ, તેથી કદી બંધાય છે.
 નથી દેહ આત્મા દંદિયો, કારણ કંઈ બંધનતણું;
 છે માત્ર બંધન મોક્ષનું, કારણ મનજ પેતાતણું.

શુકદેવજીએ નારદનાં વચન સાંભળીને જવાપ આપ્યો કે, “મહારાજ, મહારા પિતા પણ આપ કહો છો એવુંજ કહેતા હતા. ”

નારદ

તમારા પિતાએ તમને સત્યજ કહ્યું છે, માટે પાછા
 આશ્રમમાં પધારો.

શુક

ભગવન્ ! મેં તો તમને ભગવાનનું ધર દેખાડવાનું કહ્યું,
 ત્યારે તમે તો મને માયાનું ધર દેખાડો છો !

નારદ

ભગવાનની માયા કંઈ ભગવાનથી જુદી નથી.

શુક

મહારાજ, તમારી વાત મારે ગળે ઉતરતી નથી.

નારદ

ત્યારે શું હું ખોટું કહું છું ?

નથી આ ખોલ જરી ખોટો,

ઓ ખાલમુનિ, નથી આ ખોલ જરી ખોટો.

વૈકુંઠમાંહિ વિષ્ણુને લક્ષ્મી,

બ્રહ્મા સાવિત્રીનો જોટો;

માયા મહેશ્વર બુદ્ધાં નથી,
છે મહિમા માયાનો મોટો-ઓ બાલમુનિ.

શુકે

ભલ ભલાએ ભૂલ ખાધી સંસારમાં,
ચાખી માયાનો સોટો;
શાને તમે અલ્પચારી રહ્યા ?
હતો જગમાં કન્યાનો શું તોટો ?

આ પ્રમાણે માયાનો પક્ષપાત કરતા નારદજીને શુકદેવે કહ્યું કે “મહારાજ, તમે તો પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ જેવું કરો છો, મને સંસારમાં રહેવાની ભલામણ કરો છો, ત્યારે તમે પોતે શા માટે અલ્પચારી રહ્યા, તે કહોને ?” આ વચનનો જવાબ આપવા માટે હિલા રહેવું તે હવે નારદજીને યોગ્ય લાગ્યું નહિ, એટલે ત્યાંથી છાનામાના પોતાને રસ્તેજ પડી ગયા; અને શુકદેવજી ત્યાંથી લાગલા જ મિથિલાપુરી તરફ આવ્યા.

(ધૃન)

જય રામ રામ રામા, જય રામ રામ રામા.

ઐરાવતની પીઠે શોભે સુવર્ણ અંખાડી જેવી,
બાલયોગી શુકદેવે દૂરથી દીડી મિથિલનગરી એવી;
આબુબાબુ નવ દરવાજા નક્સી કામ કમાનમહિં,
ચૌદ ચૌક ચૌરાશી ચૌટાં શોભા વરણી જાય નહિ.

નગરી મધ્યે જનકરાયનું રાજ્યભુવન રૂડું લાસે,
જેનાં ઉંચાં સુવર્ણ શિખરો અડી રહ્યાં છે આકાશે;
પગથારો ચોમેર રૂપાળા ઉપર પગથીઆંની હારો,
મુખ્યદ્વારની રક્ષા કરતા ઉભા નિરંતર પ્રતિહારો.

બાલયોગી શુક્રદેવજી મિથિલાનગરીની આવી શોભા નીહાળતા
નીહાળતા ઠેક રાજદ્વાર સુધી આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં ઉભા રહેલા
દ્વારપાળની સાથે આગમન સમાચાર જનકરાજને કહાવ્યા.

શુક્રદેવજીને દ્વાર આગળ ઉભા રાખીને દ્વારપાળે અંદર જઈને
રાજને વિનંતિ કરી કે, “પૃથ્વીનાથ ! બહાર આવ્યો છે કોઈ અમ-
દૂત બાલયોગી ! આજ્ઞા હોય તો તેડી લાવું આપની પાસે.”

પ્રતિહારનાં વચન સાંભળીને જનકરાજએ તેમને અંદર
પ્રવેશ કરાવવાની આજ્ઞા આપી, એટલે દ્વારપાળ પાછો આવીને શુક્રદેવ-
જીને અંદર લઈ ગયો.

એક ભવ્ય દીવાનખાનામાં સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર જનક-
રાજ બેઠેલા છે અને આજુબાજુ કેટલાક અનુચરો ઉભા ઉભા
ચામરવીંઝત કરી રહ્યા છે. આવો રાજવૈભવ જોઈને શુક્રદેવજી
મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “સંસારની આવી ઉપાધિમાં પડેલો
આ રાજા તે વળી મારા જેવા બ્રહ્મજ્ઞાનીને શો ઉપદેશ આપશે ?”

રાજા જનકવિદેહી પણ આ સમયે શુક્રદેવજીના અંતઃકરણમાં
ઉત્પન્ન થતા વિચારોને જાણતો હોવાથી તે છેક પાસે આવ્યા ત્યાં
સુધી માત્ર આડુંજ જોઈ રહ્યા, પરંતુ જ્યાં ચરણમાં નમસ્કાર કરતા
શુક્રદેવજીને જોયા, કે મંભીર મુખમુદ્રા કરીને બોલ્યા:—

“તમારા પિતા વેદવ્યાસે તમને અહિં મોકલ્યા, તે બહુ સાર
થયું, કારણ કે—

શિશુવયમહિં સંસ્કાર જ્યાં ઉપવિતનો શિશુને થયો,
શુરપાસ જઈ વિદ્યા લાભે એ માર્ગ શિશુમાટે કહ્યો.”

શુકદેવ

લલિયો હું શાર! પુરાણ મારે ઉર અપેક્ષા નહિં કરી,
કીધો બધો અભ્યાસ મેં માતાતણા ઉદરે વસી.

શુકદેવનું આવું કહેવું સાંભળીને જનકરાજએ હસતાં હસતાં
પૂછ્યું કે, “જ્યારે એવુંજ છે, તો પછી અહિં મુંઝી આવવાનું
પ્રયોજન શું?”

શુક

રાજન્! મને આત્મોપદેશ કર્યો: હું ઉપદેશ લેવા માટે જ આપની
પાસે આવ્યો છું.

એટલે જનક રાજાએ વિચાર કરીને કહ્યું, “અહુ સારું, તમે
પ્રથમ આ નગરની પ્રદક્ષિણા કરીને આવો, એટલે હું પછી તમને
ઉપદેશ કરું.” એમ કહીને તરતજ—

તેલે પાત્ર લરી છલોછલ અને આપી દીધું હાથમાં,
તેડાવી દૂતને લલામણ કરી જાવા મુનિસાથમાં;

એક ધાતુપાત્રમાં તેલ ભરીને શુકદેવજીના હાથમાં આપ્યું અને
પોતાના વિશ્વાસુ દૂતને એવારીને આજ્ઞા કરી કે—

“ઉઘાડાં ખડ્ગો લઈ કરમહિં સાથે તમે ચાલજો,
ઢાળાયે જરી તેલ પાત્રમહિંથી તો માથું ઉડાવજો.”

“આ બાલ્યોગી તમારી સાથે તેલનું ભરેલું પાત્ર લઈને
નગર-પ્રદક્ષિણા કરવા માટે આવે છે, તેને સંભાળજો; ઉઘાડી તદ્દ-

ચારે તેની સાથેને સાથેજ આલજો અને જો એ ધાતુપાત્રમાંનું તેજ
હલકાય અથવા તેમાંથી એક ટીપું પણ ઢોળાય, તો તરતજ તેનું
માથું તલવારથી ઉડાવી દેજો. ”

આ પ્રમાણે જનકરાજની આજ્ઞા થતાંજ, તે સહુ રાજસુવન-
માંથી નીકળ્યા, એટલે પછી રાજજનકે પોતાની માયાથી નગરમાં
હામડામ નાચ તમાસા થતા હોય અને સ્થળે સ્થળે નટ લોકો રમતા
હોય એવી યોજના કરી દીધી.

(ધૂન)

રાધેકૃષ્ણ ગોવિન્દા નારાયણ હરિ;
દેશવ માધવ વિઠ્ઠલ મુકુંદ મુરારિ.

હવે શુકદેવજી હાથમાં તેલનું પાત્ર લઈને બહુજ સંભાળથી
ધીમે ધીમે ચાલે છે, તેમની સાથે સાથે હાથમાં ઉધાડી
નલવારો લઈને રાજના દૂતો પણ ચાલે છે અને નગરમાં
હામડામ નાચ તમાસા થઈ રહ્યા છે; છતાં, શુકદેવજીનું ચિત્ત તેલ-
પાત્ર સિવાય બીજી કંઈપણ વસ્તુ તરફ જતું નથી. એવી રીતે શરતા
શરતા આખા નગરની પ્રદક્ષિણા કરીને શુકદેવજી પાછા રાજ્ય-
સુવનમાં આગ્યા અને પેલું તેલે ભરેલું પાત્ર એવુંને એવુંજ
હલોહલ ભરેલું રાજના હાથમાં આપ્યું; એટલે રાજાએ પ્રસન્નવદને
પૂછ્યું કે, “તમે નગરમાં શું શું જોયું?” શુકદેવજીએ જવાબ
આપ્યો કે “મહારાજ, આ તેલપાત્ર સિવાય બીજું કંઈ પણ
જોવામાં ન આવ્યું.”

જનકે

એતો બહુજ આશ્ચર્ય કહેવાય ! નગરમાં હામડામ રમતમમત

શ્રી હતી અને અનેક સ્થળે ગાનતાન ચાલી રહ્યું હતું, તેમાંનું કાંઈ પણ તમારા જોવામાં કે સાંભળવામાં ન આવ્યું ?

શુક

મહારાજ ! હું જો એવું એવું જોવામાં કે સાંભળવામાં મારું ચિત્ત રાખું તો આ છલોછલ તેલથી ભરેલું પાત્ર તરતજ છલકાટ જાય અને તેમાંનું તેલ ઢાળાય એટલે મારું માથુંજ દૂર થઈ જાય. માથે તલવાર ઝૂમતી હોય તેવે વખતે કોઈપણ માણસને એવું શું ખરું ?

જનક

સત્ય છે. જેમ મારા દૂતોની તલવાર તમારા માથા ઉપર ઝૂમતી હતી, તેમ મૃત્યુની તલવાર પ્રાણીમાત્રને માથે ઝૂમી રહેલી છે, એમ સમજવું; અને બ્રહ્માં અનેક પ્રકારની રમત-મમત ચાલતી હતી, છતાં જેવું તમારું ચિત્ત આ તેલપાત્રની સાંભાળ રાખવામાંજ રહ્યું, તેવું જ મનુષ્યે સંસારમાં રહેતા છતાં સંસારના વિષયોમાં આસક્ત નહિ થતાં કેવળ પ્રભુના ચરણમાંજ ચિત્તને સ્થિર કરવાનું છે. આટલું સહસ્ય જાણીને હવે તમે —

પરણી સ્ત્રીને પાળો સુખે શુભધર્મ

ગૃહસ્થાશ્રમ તણો,

સૌ આશ્રમોમાં અધિક સૌથી

શ્રેષ્ઠ છે એને ગણ્યો.

શુક

પરણી સ્ત્રીને બંધાઉંના, સંસારભાર શિરે વહી;
મિથ્યા જગત્ વ્યવહાર મેં, માન્યો અરે મનથી સહી.

કંઈ પૂર્વના શુભયોગથી, રહી બ્રહ્મમાં વૃત્તિ કરી;
વસ્તુ નકામી સર્વ મુજને, લાસતી નજરે કરી.

જનકરાજ કહે છે, “ હે બ્રહ્મદેવ, જો તમને આ વિશ્વ બધું
નકામી વસ્તુઓથી ભરેલું લાગતું હોય, તો એમાંની કોઈપણ
નકામી વસ્તુ મને લાવી આપો, એટલે પછી તમને ઉપદેશ કરું.”

જનક રાજનાં વચન સાંભળીને શુક્રદેવજી આજુબાજુ નજર
ફેરવીને જોવા લાગ્યા, એટલામાં ત્યાં પાસે એક નાની સરખી શિલા
પડેલી તેમના જોવામાં આવી; અને તેને નકામી સમજીને જોવા
ઉઠ્યા જાય છે, તેવીજ શિલા બોલી ઉઠી:—

“ નથી નકામી હું પડી, તમને એમ જણાય;
જો મારી પ્રતિમા ઘડે, ઇશ્વરતુલ્ય પૂજાય ! ”

શુક્રદેવજીએ શિલાને પડતી મૂકી અને માટીનું ઢેકું હાથમાં
લીધું, એટલે તેને પણ વાચા થઈ. તે પણ બોલી ઉઠી કે:—

“ હું માટી બહુ કામની, પલતુ પાણી માંભ;
કુંભ બનાવે માહરો, શિવ મસ્તક ચઢી જાય ! ”

એટલે શુક્રદેવજીએ માટીનું ઢેકું નીચે મૂકી દીધું અને ત્યાં
પડેલો એક લાકડાનો કટકો હાથમાં લીધો; કાઢના કટકાને પણ વાચા
થઈ અને બાલયોગીને કહેવા લાગ્યો કે:—

“ હું કટકો છું કાઢનો, મારા બહુ ઉપયોગ;
બને સિંહાસન દેવનું, નમે જગતના લોક ! ”

શુક્રદેવજીએ તેને પણ નીચે મૂકી દીધો; અને પાસે એક ધાતુનો
ખીલો પડ્યો હતો, તે લઈને રાજાને આપવાનો વિચાર કરે છે,
એટલામાં તો તે ખીલો પણ બોલી ઉઠ્યો કે:—

“ખીલો હું ધાતુતણો, પાનું તીરનું થાય;
ચોદાનો મારા વડે, રણે વિજય વર્તાય !”

હવે તો શુક્રદેવજીના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ, પોતે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “હું જે જે ચીજને નકામી ગણું છે, તે સર્વ કામની જણાય છે, તો પછી જગતમાં નકામી વસ્તુ શી હશે ?” થોડીવાર વિચાર કરતાં નગરની ભાગેળે પડેલા ઉકરડામાંની વિષ્ટા યાદ આવી અને ભાગેળે જઈને તેને લઈ આવવાનો વિચાર કર્યો, પણ ત્યાર પહેલાંતો વિષ્ટા પોતેજ કોઈ કદરૂપી સ્ત્રીના વેશમાં તેમની સન્મુખ આવીને ઉભી રહી.

આ વિચિત્ર સ્ત્રીને જોઈને શુક્રદેવજીએ પૂછ્યું કે, “તું વળી કાણુ છે ?” એટલે—

વિષ્ટાએ જવાબ આપ્યો કે, “તમારા જેવા બાલમુનિએ મારું સ્મરણ કર્યું, તેથી હું આમ ભૂર્તિમાન તમારી પાસે આવીને લાજર થઈ છું; કહો, મારું શું કામ પડ્યું છે ?”

શુક

તારા જેવી નકામી વસ્તુનું તે વળી કામ શું હોય ?

વિષ્ટા

“હું નકામી નથી, ”

અજ્ઞાની જન હોય તે, કરે મારું અપમાન
મારાથી પાકે રૂડાં, ધરતીમાં બહુ ધાન.

શુક

ત્યારે તું આવી કદરૂપી કેમ દેખાય છે ?

વિદ્યા

અત્યારે તમે મને જે સ્વરૂપમાં દેખો છો, એવી હું
પહેલી નહોતી; હું તો--

ઉપજી લોજનગૃહમહિં, પડચું નામ પકવાન્ન;
નાનું મોટું સૌ મને, દેતું આદરમાન;
સુવર્ણથાળમાહિં હતું, માફે ઉત્તમ સ્થાન;

પણ

દેહધારીના સંગથી, બની ગઈ નરક સમાન.

વિદ્યા કહે છે, “ હું તો પહેલી ધણીજ સુંદર હતી, શાક-
ભાજી અને ફળફળાદિ રૂપે અને જીદાં જીદાં પકવાન્નના રૂપે શ્રીમન્તોના
રસોડામાં રહેતી હતી; પણ તમારા જેવા દેહધારીનો મને જ્યાં
ફક્ત એકજ વખત સંગ થયો, કે હું વિષ્ટાના રૂપમાં બદલાઈ ગઈ છું.”

વિષ્ટાનાં આવાં વચન સાંભળીને શુકદેવજીને પોતાનો દેહ જ
સૌથી નકામો જણાયો; અને નકામી વસ્તુ પોતાની પાસે હોવા છતાં
દૂર શોધવાનો પ્રયત્ન કરવાને માટે બહુ સરમાવા લાગ્યા.

અંતે આવી રીતે પોતાનું દેહાભિમાન ટળી જવાથી તરતજ
જનકરામના ચરણમાં સાષ્ટાંભ દંડવત્ પ્રણામ કરીને બોલ્યા કે, “
હ્યો, મહારાજ! આ નકામી વસ્તુ; આ મારો દેહજ સૌથી નકામો
છે. હવે મને આત્મોપદેશ કરો.”

(ધૂન)

ભજમન રાધા ગિરિધર ગોવિન્દ ગોપાલ વાસુદેવ.

શુક્રદેવજીને પોતાના ચરણમાંથી ઉઠાડીને જનકરાજાએ કહ્યું,
 “હવે તમને ઉપદેશ કરવાની જરૂર રહી નથી, તમને સર્વ ઉપદેશ
 મળી ચૂક્યો.” કારણ કે,

છે પંચભૂતો દશ્ય શબ્દાદિક ગુણ વડે કરી,
 આત્માતણી તો થાય છે અનુભવથી ઝાંખી ખસી;
 અજ્ઞાનથી ભેદો બધા જીવ પ્રજ્ઞામાંહિં જગ્યાય છે,
 જીવ પ્રજ્ઞાચિંતન કરી પ્રજ્ઞાનંદમાં લીન થાય છે.

શુક્ર

ત્યારે મહારાજ, આ જીવ પોતે પ્રજ્ઞા ખરો કે નહિ ?

જનકે

જીવ હોય બે પ્રજ્ઞા કોણ પ્રજ્ઞાનંદ માણે ?
 જળ પોતે નવ સ્વાદ કદી જળ કેરો બાણે !
 છેદાવે જયમ શિશ પાધ બાંધ્યાની આશે,
 પ્રજ્ઞાજ્ઞાનીનું જ્ઞાન એમ અહિં અવળું લાસે.
 ભોગ તેજ છે ભોગ ને, ભોક્તા તે ભોક્તા સહી;
 જીવ દાસ જગદીશનો, આપે ઈશ બને નહીં.

જીવ પોતેજ બે પ્રજ્ઞા હોય તો પ્રજ્ઞાનંદ માણે કોણ ?
 જળ કદી જળનો સ્વાદ નથી બાણું. જીવ તો ભગવાનનો દાસ
 છે, સેવક છે. સેવક તે વળી સ્વામી થાય શી રીતે ? શ્રી ગીતા-
 જીમાં ભગવાનનું વચન છે કે—

इश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।
 भूभ्रामयन्सर्वतानि यंत्रारूढानि मायया ॥

ધશ્વર સર્વભૂતોના અંતરમાં વિરાજતો;
માયાના ચંત્રથી સૌને ઝેઠોઝેઠો નચાવતો!

આ વિશ્વમાત્ર પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે છે; અને જીવ તો
કાષ્ઠ પૂતળીઓ નચાવનારો નચાવતો ત્યમ નાચે છે,
હરિ જત્રી જીવજત્ર એમ તેનાંજ વગાડ્યાં વાગે છે;
મૂર્ખ જીવ તાણી લે માથે પણ ધાયું શ્રી હરિનું હોય,
જે જીવનું ક્યું થતું હોય તો જગમાં હંખ પામે નવ કોય.

શુકદેવ

ત્યારે માયા શું ? ધશ્વર શું, અને જીવ શું ?

જનકે

માયા ઘંટી શ્રીહરિ ખીલઠો જીવ ચરાચર અન્ન કળાય,
રાતદિવસ ઘંટીના પડમાં પડ્યું નિરંતર વિશ્વ દળાય.
ખીલડા પાસે રહે કણ આખા ખસ્યા દૂર કે લોટજ થાય;
એમ સલામત જીવ હરિશરણે વિમુખ થતાં તત્કાળ ચવાય.

ઘંટીના બે પડની વચ્ચે પડેલા દાણા ખીલડાની પાસેથી જરા
આધા ખસ્યા, કે દળાઇને લોટ થઇ જાય છે, તેમ માયારૂપી ઘંટીના
રાતદિવસ રૂપી પડની વચ્ચે પડેલા જીવરૂપી દાણા જે ક્ષણે પ્રભુથી
વિમુખ થયા, પ્રભુના ચરણનું શરણ છોડીને જરા આધા ખસ્યા કે
દળના પ્રવાહમાં તણાઇને હતા નહોતા થઇ જાય છે. મારેજ
શ્રીમદાચાર્યચક્રવર્તીશ્રી શ્રીવલ્લભાચાર્યશ્રીએ પોતાના શિક્ષા-
શ્લોકમાં કહ્યું કે:-

ચદા બહિર્મુક્તા યૂયં ભવિષ્યથ કથંચન ।
 તદા કાલપ્રવાહસ્થા દેહ ચિત્તાદયોઽપ્યુત ॥
 સર્વથા ભક્ષયિષ્યન્તિ યુષ્માનિતિ મતિર્મમ ।
 ન લૌકિકઃ પ્રશ્નઃ કૃષ્ણો મનુતે નૈવ લૌકિકમ્ ॥

અર્થાત્ જીવ જો ક્ષણે પ્રભુથી વિમુખ થયો, તે જ ક્ષણે તેનું આવી બન્યું; અને જો ક્ષણે પ્રભુનું ચિંતન ચૂક્યો, તેજ ક્ષણે કાળના પ્રવાહમાં તણાઈને હતો નહોતો થઈ ગયો, એમ નિશ્ચય સમજવું; માટે—

સમજી સ્વરૂપ આત્માત્મનું સ્થૂળ દેહની મમતા તજો;
 જલકમલવત્ સંસારમાં રહી ભાવથી પ્રભુને ભજો.

જનક રાજનો આ ઉપદેશ શુકદેવજીને ગમે કિતરી ગયો, અને પછી પોતે પ્રસન્ન ચિત્તે વેદવ્યાસના આશ્રમસ્થાનમાં પંચાર્યા. પુત્રના વિશેષથી કહેશ પાપતા માતા-પિતાને પણ આનંદ થયો અને સર્વ ઐક્યિત્તે પ્રભુનું સ્મરણ કરવા લાગ્યાં.

(કુન)

જય ગેશ્વિન્દ માધવ ગિરિધારી, કૃષ્ણ ચરણકી ભક્ષિહારી.

શાંતિ:

શાંતિ:

શાંતિ:

